

Dr hab. Janusz Pasterski prof. UR
Instytut Polonistyki i Dziennikarstwa
Uniwersytet Rzeszowski

**Ocena dorobku i aktywności naukowej dr Anny JAMROZEK-SOWY
w postępowaniu o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego**

Biografia zawodowa dr Anny Jamrozek-Sowy jest w całości związana z działalnością akademicką. Habilitantka jest absolwentką Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, w którym ukończyła filologię polską ze specjalnością teatrologiczną w roku 1992. Pracę magisterską *Kuśniewiczowskie kresy* napisała i obroniła pod kierunkiem prof. dra hab. Jana Błońskiego. Od roku 1993 związała się z rzeszowskim ośrodkiem polonistycznym i została zatrudniona na stanowisku asystenta w Zakładzie Literatury Polskiej XX Wieku i Teorii Literatury w Instytucie Filologii Polskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie (od 2001 roku Uniwersytet Rzeszowski). Rozprawę doktorską *Twórczość prozatorska Zofii Romanowiczowej*, której promotorem był prof. dr hab. Zbigniew Andres, obroniła na Uniwersytecie Rzeszowskim w roku 2002. W latach 2003-2015 pracowała w swoim macierzystym Zakładzie Literatury Polskiej XX Wieku na stanowisku adiunkta, a od 2015 do chwili obecnej – na stanowisku starszego wykładowcy (od 2018 Zakład Literatury Polskiej XX i XXI Wieku w Instytucie Polonistyki i Dziennikarstwa UR). Głównym obszarem zainteresowań naukowych dr Anny Jamrozek-Sowy jest literatura polska XX i XXI wieku, a zwłaszcza proza, badana w perspektywie związków z doświadczeniami historycznymi i społecznymi, a także biografistyka i dokumentacja literacka.

Wskazane przez badaczkę do oceny w przewodzie habilitacyjnym osiągnięcie naukowe to monografia autorska *Maski historii, strzepy współczesności. Studium o biografii i twórczości Władysława Lecha Terleckiego* (Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2018, ss. 542).

Ocena osiągnięcia naukowego

Monografia *Maski historii, strzepy współczesności. Studium o biografii i twórczości Władysława Lecha Terleckiego* jest obszernym (542 strony!) opracowaniem poświęconym życiu i twórczości zmarłego w 1999 roku autora ważnych powieści historycznych, reportażysty, dramatopisarza i scenarzysty. Jak napisała Anna Jamrozek-Sowa w *Autoreferacie*, celem

tego naukowego przedsięwzięcia była „próba stworzenia całościowej monografii życia i twórczości Władysława Lecha Terleckiego, w tym uporządkowanie wiedzy o recepcji, skatalogowanie możliwie wszystkich przejawów aktywności pisarskiej, a także interpretacja jego najważniejszych utworów” (s. 2-3). Nie ulega wątpliwości, że wszystkie te założenia badawcze zostały w rozprawie zrealizowane. Książka jest niezwykle wartościowa, cenna poznawczo i niebywale ciekawa w lekturze. Habilitantka wykonała prawdziwie benedyktyńską pracę, wyszukując i gromadząc wszelkie dostępne materiały źródłowe. Sięgnęła m.in. do archiwum rodzinnego pisarza, udostępnionego jej przez panią Lucynę Terlecką, archiwów Uniwersytetu Wrocławskiego, Ossolineum, Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik”, PIW, Polskiego Radia, Instytutu Teatralnego im. Zbigniewa Raszewskiego, Radia Wolna Europa, Instytutu Pamięci Narodowej, Muzeum Częstochowskiego, Archiwum Włodzimierza Odojewskiego w zbiorach UAM w Poznaniu, archiwów miejskich, a także wielu zbiorów prywatnych. Przeprowadzona w tak szerokim zakresie kwerenda przyniosła znakomite rezultaty, również w postaci dotarcia i wykorzystania utworów niepublikowanych czy nieznanych dotąd informacji biograficznych. Podobnie rozległa praca została wykonana także w odniesieniu do recepcji dzieł Terleckiego. Autorka książki dotarła do wszystkich tekstów pisarza i prześledziła skrupulatnie wszystkie wypowiedzi krytyków oraz badaczy, czego rezultatem jest też ogromne zestawienie bibliograficzne, obejmujące w układzie podmiotowym m.in. książki pisarza, tłumaczenia na języki obce, teksty literackie w czasopiśmie, teksty „publicystyczne, paraliterackie i nieliterackie”, recenzje, wywiady, przekłady, słuchowiska i audycje radiowe (z Polskiego Radia oraz Radia Wolna Europa), adaptacje teatralne, scenariusze filmowe, a w układzie przedmiotowym analogicznie rozbudowany zestaw opracowań monograficznych, rozdziałów, artykułów, recenzji, not, biogramów itp. Ten zgromadzony materiał dowodzi, że powstanie monografii wzięło się z wieloletnich przygotowań i konsekwentnego realizowania ambitnie zakreślonego projektu naukowego.

Książka Anny Jamrozek-Sowy jest też swego rodzaju odpowiedzią na zgłaszane m.in. przez Jacka Łukasiewicza i Bogdana Rogatkę postulaty przywrócenia pamięci o dorobku przedwcześnie zmarłego pisarza. Badaczka ma pełną świadomość wytworzenia się pewnej próżni wokół dzieł Terleckiego po jego śmierci, zamknięcia ich w „literackim czyścicu”, co bywa losem wielu wybitnych pisarzy. „Niniejsza książka jest próbą sprostania temu wyzwaniu” – deklaruje jasno we *Wstępie* (s. 8). Trzeba zaznaczyć, że ten koncept badawczy dobrze uzupełnia dotychczasowe opracowania monograficzne, czy to syntetyzujące, jak prace Danuty Dobrowolskiej, czy problemowe, jak książki Wojciecha Kajtocha bądź Agnieszki Izdebskiej. Zamiar Anny Jamrozek-Sowy był bowiem jeszcze inny: „Znając ustalenia poprzedników,

podjęłam trud ukazania indywidualności artystycznej Terleckiego na tle »jego« epoki. Chciałam spojrzeć na dzieło artysty z perspektywy przebiegu jego życia prywatnego, zawodowego, działalności w strukturach Związku Literatów Polskich, wielości wątków podejmowanej przez niego aktywności. Interesowała mnie dynamika rozwoju osobowości twórczej literata o tak wyraźnym temperamencie politycznym» (*Wstęp*, s. 9). Zasygnalizowane powyżej połączenie perspektywy biograficznej, społecznej, kulturowej, politycznej i artystycznej można uznać za w pełni uzasadnione.

Struktura rozprawy dr Anny Jamrozek-Sowy jest uporządkowana i przejrzysta. Składają się na nią dwie zasadnicze części: biograficzna (*Władysław Terlecki i jego epoka*) oraz analityczno-interpretacyjna (*Z zagadnień twórczości*), a także wspomniana już obszerna bibliografia. Taka kompozycja całości odsłania jej dodatkowy walor jako wnikliwego i użytecznego kompendium wiedzy o pisarstwie Władysława Lecha Terleckiego.

Rys biograficzny w części pierwszej jest przedstawiony niezwykle obszernie, skrupulatnie, z imponująco rozległym tłem. To mogłaby właściwie być odrębna książka, którą wydawcy „opowieści biograficznych” z pewnością włączyliby do swoich serii. Badaczka wyodrębniła w niej sześć rozdziałów, obejmujących stosunkowo krótkie odcinki czasowe, bo tak ułożyło się życie pisarza i tak swój wpływ na nie zaznaczały historyczne wstrząsy wieku XX (siódmy rozdział odnosi się do „życia pośmiertnego” pisarza, o czym później). Z wielkim pietyzmem odtworzyła na przykład historię rodziny Terleckich i Mikke (ojca i matki pisarza), ich społeczny rodowód, a także losy osobiste. Opisała zajęcia zawodowe, wykształcenie, atmosferę domu rodzinnego i podłoże kulturowe, wyznawane wartości, a także specyfikę miejsca, czyli Częstochowy lat międzywojennych z różnymi śladami nawet z czasów zaborów. Z podobną wnikliwością zarysowała późniejsze ogniwa biografii pisarza, nawarstwianie się doświadczeń historycznych i kształtowanie się świadomości artystycznej Terleckiego. Szczególnie istotne są tu uwagi na temat przeżyć wojennych, represji okupantów czy prześladowań ludności żydowskiej. Anna Jamrozek-Sowa sygnalizuje przy tym od razu odbicie tych przeżyć w późniejszych utworach, na przykład motywu Holokaustu w opowiadaniach, powieści *Piołun* czy w niezrealizowanych scenariuszach filmowych. Jej znakomita orientacja w całym dorobku Terleckiego, w tym w *ineditach*, znajduje tu mocne potwierdzenie. Szczegóły z życia pisarza referuje na podstawie dokumentów, wyimków z archiwów, relacji świadków, rozmów z żyjącymi członkami rodziny. O stopniu zaangażowania autorki w zdobycie tej wiedzy świadczą też zamieszczone w książce fotografie, pozyskane z rodzinnych zbiorów żony pisarza, Lucyny Terleckiej.

Tę część pracy czyta się z wielkim zainteresowaniem. Narracja jest płynna, solidnie udokumentowana. Dobrze wyważona jest relacja pomiędzy faktografią a komentarzem, a także między prezentacją losu głównego bohatera a tłem historycznym. Cechą pisarstwa Anny Jamrozek-Sowy jest dążność do rysowania kontekstów, pokazania życia pisarza na szerszym tle wypadków historycznych, konfliktów idei, przewartościowań. Stąd tak dokładne wyjaśnianie zachowań Terleckiego, analizowanie ich w świetle dokumentów i świadków wydarzeń. Habilitantka objawia tu rysy dokumentalisty, dbającego o bezstronność przekazu i możliwie obiektywną ocenę. Swoje uwagi uzupełnia ponadto o wiele opracowań z różnych dziedzin, które dopełniają obrazu całości i pomagają przybliżyć okoliczności podjęcia wielu życiowych decyzji.

Nie sposób tu zreferować wszystkich szczegółów tej opowieści biograficznej, tak przecież bogatej i starannie ułożonej. Nie ma zresztą takiej potrzeby, bo od tego jest sama książka. Warto natomiast wskazać te miejsca, w których praca Habilitantki przyniosła szczególnie cenne owoce. Do takich należy np. opis „lat terminowania”, czasu studiów, pracy we „Wrocławskim Tygodniku Katolickim”, formowania własnego rozumienia historii i ... pierwszych prób inwigilacji ze strony Urzędu Bezpieczeństwa. Ta ostatnia sprawa, jak relacjonuje autorka, miała zresztą dwie odsłony: pierwszą w okresie „wrocławskim” (1953-1956) i drugą w latach „warszawskich” (zwłaszcza 1973-1978). Wiele nowych informacji przynosi też rozdział poświęcony pracy Terleckiego we „Współczesności” i jego „grze” z represyjno-kontrolnym urzędem cenzury (nie było jednak możliwe bezpośrednie dotarcie do dokumentów cenzury „ze względu na brak dostępu do tego zespołu w Archiwum Akt Nowych”, s. 99). Największą wartość poznawczą ma jednak przedstawienie twórczości radiowej Terleckiego, pomijanej dotąd bądź zaledwie wzmiankowanej w rozproszonych opracowaniach. Pisarz jest przecież uznawany za jednego z twórców „szkoły polskiego słuchowiska”, a etap jego stałej pracy w Polskim Radiu rozciąga się od roku 1966 aż po rok 1980 (pamiętać tu trzeba także o jego tajnej współpracy z Radiem Wolna Europa). Habilitantka opisała szczegółowo radiową pracę pisarza nie tylko jako autora scenariuszy słuchowisk, ale także redaktora i realizatora innych słuchowisk, autora adaptacji, współtwórcy rozmaitych opracowań, redaktora cykli audycji *Wspominamy debiuty*, *Prozatorskie początki* czy *Niedzielne spotkania*. Bazę materiałową stanowiły m.in. akta Archiwum Dokumentacji Aktowej Ośrodka Dokumentacji i Zbiorów Programowych Telewizji Polskiej SA. To niekwestionowana „wartość dodana”, którą praca Anny Jamrozek-Sowy wnosi do wiedzy o dorobku twórczym Władysława Terleckiego.

Wspomnieć też trzeba o zreferowaniu współpracy Władysława Terleckiego z Teatrem Telewizji, jego zaangażowania w działalność Związku Literatów Polskich (do czasu jego

rozwiązania w 1983), a później Stowarzyszenia Pisarzy Polskich, czy działalności publicystycznej. Oryginalnym uzupełnieniem nakreślonej szczegółowo biografii autorka uczyniła przegląd tekstów wspomnieniowych i nekrologów, jakie ukazały się w polskiej prasie po śmierci pisarza w roku 1999. To „życie pośmiertne” Terleckiego łączyło się na ogół z dobrą pamięcią o nim samym i jego dziełach. „Przez teksty wspomnieniowe poświęcone Terleckiemu – napisała badaczka – przebija tęsknota za wartościami i świadomość wartości, których znakiem był Terlecki i jego pisarstwo” (s. 173). Nie zapobiegło to jednak w 2013 roku fałszywemu (omyłkowemu) posądzeniu pisarza o współpracę z SB, z czym musiała się zmagać wdowa po nim. Zamieszczone w jednym z pism przeprosiny formalnie wyjaśniły tę sprawę, ale krzywdą wyrządzona nieżyjącemu od dawna pisarzowi pozostała.

Druga część monografii dr Anny Jamrozek-Sowy *Z zagadnień twórczości* to już refleksja literaturoznawcza w postaci omówienia obszernego dorobku Władysława Terleckiego: wszystkich książek prozatorskich, opowiadań rozproszonych w czasopiśmie, a także wybranych dramatów i scenariuszy telewizyjnych oraz filmowych. To ambitne zadanie zostało rozłożone na 25 rozdziałów, dla przejrzystości i obiektywizmu skonstruowanych według jednej metody. Porządek tych wypowiedzi obejmuje więc: podanie informacji podstawowych (m.in. miejsca i daty wydania utworu oraz okoliczności jego powstania), przedstawienie fabuły, określenie problematyki, interpretację „najistotniejszego przekazu dzieła”, omówienie recepcji (w tym wewnętrznych i niepublikowanych recenzji wydawniczych z zasobów archiwalnych wydawnictw), a niekiedy także wprowadzenie informacji o realizacjach scenicznych określonego utworu (*Autoreferat*, s. 6). Obrane narzędzie okazało się funkcjonalne, choć ma swoje konsekwencje w postaci fragmentaryzacji wywodu i skupiania się na pojedynczych dziełach. Jacek Łukasiewicz, recenzent wydawniczy książki Anny Jamrozek-Sowy, nazwał tę metodę „techniką mozaiki”, podkreślając jednocześnie, że tworzą ją „kamyki najwyższej próby, trafnie dobierane i umiejętnie łączone” (fragment recenzji na okładce książki). Metoda ta ma swoje zalety, bo porządkuje całościową wiedzę, uwydatnia linie rozwojowe pisarstwa, pozwala „zaistnieć” każdemu utworowi czy zbiorowi w pełnym wymiarze. Na dalszy plan odsuwa jednak patrzenie przekrojowe, budowanie sekwencji rozwojowych, przekształcanie się problemów i ujęć. Autorka książki, oczywiście, stara się zapobiegać nadmiernej fragmentaryzacji, scalając poszczególne ogniwa myślowe i dbając o perspektywę rozwojową i porównawczą. Wybór „techniki mozaiki” jest konsekwencją zasadniczego celu całego projektu naukowego, jakim jest przecież zbudowanie pełnej monografii twórczości literackiej Terleckiego, kompendium obejmującego wszystkie zakresy tego pisarstwa. Trzeba o tym pamiętać, bo

to oryginalny pomysł Habilitantki, która zna dobrze ujęcia problemowe prozy Terleckiego pióra innych badaczy i rzetelnie się do nich odwołuje.

Otwierający tę część rozdział *Sztuka pisania* jest próbą charakterystyki pisarstwa autora *Spisku*. W zwartym, celnym opisie Anna Jamrozek-Sowa wskazała najważniejsze cechy pióra i myśli pisarza. Dialogiczność, podwójność perspektywy historycznej i współczesnej, łączenie rzeczywistości i fikcji, odwaga w sięganiu po tematy trudne, nowatorstwo i personalność narracji, wariantywność matryc fabularnych, stały wzór bohatera – to najważniejsze ze wskazanych przez nią wyróżników. Zostały one rozwinięte w kolejnych rozdziałach – rzeczowych, syntetycznych, dobrze napisanych. Badaczka rozpoczęła od omówienia wczesnych opowiadań pisarza, nieprzedrukowanych potem w tomach zbiorowych. Opisała ich tematykę, kreacje narratora i cechy narracji, charakterystyczne motywy, postaci bohaterów. Są to utwory dzisiaj zupełnie zapomniane i przypomnienie ich jest odrobieniem istotnej zaległości historycznoliterackiej. W podobnie wnikliwy sposób zreferowała debiutancki tom reportaży *Kocie łby* oraz trzy zbiory opowiadań *Podróż na wierzchołku nocy*, *Pożar* i *Sezon w pełni*. Wykorzystała tu niepublikowane recenzje wydawnicze pióra m.in. Marka Hłaski, Jerzego Putramenta, Ryszarda Matuszewskiego, przypomniała ważne głosy krytyczne, m.in. Andrzeja Drawicza, Jana Józefa Lipskiego (o perspektywie moralistycznej tych utworów), Jana Błońskiego czy Jacka Łukasiewicza. Na szczególną uwagę zasługuje rzetelny opis cyklu powstańczego Władysława Terleckiego, od *Spisku* po *Lament*. Habilitantka ma w tym zakresie niemało poprzedników, ale i tutaj potrafiła znaleźć miejsce dla własnych dopowiedzeń. Mocno też zaznacza spójność pentalogii, łączność problemową i konsekwencję w sposobie „prezentacji tematu historycznego” (s. 233). Analizę literaturoznawczą łączy z rysowaniem szerokich kontekstów, odwołuje się do dzieł historyków opisujących epokę, referuje głosy recenzentów i badaczy. Jej optyka jest panoramiczna, zmierzająca do uchwycenia całości – od inspiracji i genezy dzieła, przez problematykę i artyzm, po oceny i komentarze. Nie stara się przewartościowywać za wszelką cenę opinii zastanych, raczej rozważa ich zasadność, opukuje z wielu stron, weryfikuje i uzupełnia. Można w tym zobaczyć przejaw dojrzałości badawczej, naukowej odpowiedzialności i szacunku dla wysiłku innych uczonych. Kreślone tutaj uwagi odnoszą się również do pozostałych kilkunastu rozdziałów, wiernie, z literaturoznawczą starannością i zarazem pomysłowością przedstawiających utwory pisarza o tematyce zarówno historycznej, jak i współczesnej, by wymienić choćby *Czarny romans* lub *Gwiazdę Piotun* czy krótką powieść *Pielgrzymi*. Istotniejsze jest to, co wyłania się z tych omówień, bowiem poszczególne fragmenty tworzą ostatecznie zarys wspomnianej wyżej „mozaiki”. Ten całościowy rys to wizerunek Terleckiego jako pisarza niezwykle zaangażowanego, kry-

tycznego wobec politycznych uzurpacji i myślowych stereotypów, poszukującego sensu zdarzeń historycznych. W ujęciu Anny Jamrozek-Sowy Władysław Terlecki to rzecznik tematów ważnych, które postrzegał we wzajemnym oświeclaniu się przeszłości i współczesności. Jak zauważyła celnie badaczka, „teraźniejszość widział w perspektywie historii, historię – w perspektywie teraźniejszości” (s. 409). Łączył w sobie krytyczną uważność historyka i pasję polemisty, dziennikarską ciekawość świata i pisarską wizyjność. Jego piarstwo miało służyć poznawaniu współczesności i rozumieniu przeszłości, a wybór bohaterów o wyjątkowo złożonych i skomplikowanych losach (najczęściej postaci tragicznych) czynił je szczególnie zajmującym dla odbiorców.

Monografię Anny Jamrozek-Sowy uważam za wartościowy wkład do badań nad twórczością literacką Władysława Lecha Terleckiego, który w istotny sposób wzbogaca naszą wiedzę nie tylko na temat literackich sposobów interpretacji historii, lecz także w szerszym zakresie – dróg rozwoju literatury polskiej drugiej połowy XX wieku. Stanowi bowiem pełne, wielostronne, bogate faktograficznie i znakomicie napisane kompendium wiedzy o dorobku wybitnego i nieco zapomnianego dzisiaj pisarza.

Ocena pozostałego dorobku naukowego

Poza przedstawioną powyżej rozprawą na dorobek naukowy dr Anny Jamrozek-Sowy składają się ponadto: jedna monografia autorska, cztery współredakcje monografii zbiorowych, 39 rozdziałów w monografiach (w tym 7 przed uzyskaniem stopnia doktora), 3 artykuły w czasopismach punktowanych (oraz 2 kolejne w druku) oraz niemal 30 drobniejszych prac (recenzji, wywiadów, sprawozdań, omówień itp.). Wszystkie te publikacje ogniskują się wokół czterech – wskazanych precyzyjnie w *Autoreferacie* – zagadnień: związków literatury i historii, twórczości pisarzy emigracyjnych (i migracyjnych), teatru oraz glottodydaktyki (s. 8). Oczywiście, nie są to zakresy w pełni porównywalne. Dwa pierwsze są najobszerniejsze i ściśle związane z główną dziedziną zainteresowań naukowych Habilitantki, tj. badaniem literatury w świetle jej kontekstów historycznych, społecznych, politycznych i psychologicznych.

Ocenę tych dokonań zacznę jednak od monografii autorskiej pt. *Życie powtórzone. O piarstwie Zofii Romanowiczowej* (Rzeszów 2008), włączonej przez autorkę do drugiej grupy prac. Książka ta jest poszerzoną wersją rozprawy doktorskiej, poświęconej twórczości prozatorskiej wielce zasłużonej dla polskiej literatury na obczyźnie autorki *Baśki i Barbary* i jednocześnie pierwszym opracowaniem monograficznym na temat tej pisarki (wydanym jeszcze przed książką Arkadiusza Morawca). W życiu i twórczości Romanowiczowej badaczkę zainteresowała rola świadka i obserwatora zdarzeń historycznych. Materia biograficzna, która stanęła u podstaw jej piarstwa, pozwoliła na wyodrębnienie najważniejszych zagadnień. W

konsekwencji autorka opisała zasadniczą dla tej prozy problematykę wojennej traumy i emigracyjnego wykorzenienia, poddała analizie obecne w niej literackie obrazy II wojny światowej, zajęła się też kwestią tożsamości emigrantów i ich podwójnego wyobcowania. Jej ogląd był wielopłaszczyznowy, weryfikowanym recepcją krytyczną oraz pracami z wielu różnych dziedzin, m.in. historii, psychologii, filozofii. Wiele uwagi poświęciła kwestii kompozycji powieści i opowiadań, technikom narracyjnym, kreacjom postaci, wariantowości motywów. Podkreśliła mocno rolę analizy psychologicznej – kluczowej dla przedstawiania doświadczeń poobozowej traumy, samotności czy emigranckiego wyobcowania. Już w tej książce autorka wykorzystwała bogate archiwum dokumentacyjne, materiały uzyskane bezpośrednio od rodziny pisarki, a także jej własne wypowiedzi. Publikacja odegrała ważną rolę we wprowadzeniu dorobku pisarki do świadomości czytelników krajowych, celnie wpisała się w nurt badań literatury emigracyjnej, dowodząc świetnego opanowania warsztatu historycznoliterackiego, a także sumiennosci i rzetelności badawczej. Przy okazji warto podkreślić ważną cechę narracji naukowej Anny Jamrozek-Sowy jaką jest prymat wymiaru antropocentrycznego, który na horyzoncie badawczym zawsze każe widzieć najpierw osobę ludzką, człowieka w jego skomplikowaniu emocjonalnym i życiowym. Innymi słowy to po prostu pisanie empatyczne. Nie trudno też dostrzec, że wypracowany w pierwszej monografii warsztat badawczy został rozwinięty i udoskonalony w drugiej.

Żeby dopełnić oceny grupy publikacji emigracyjnych, trzeba jeszcze spojrzeć na pozostałe pozycje. Są wśród nich studia i szkice kontynuujące refleksję o twórczości Zofii Romanowiczowej, w tym o uniwersalizacji doświadczeń dawnych i teraźniejszych w „szkatułkowej” powieści *Trybulacje proboszcza P.*, rozwoju tematu emigracyjnego w całej prozie pisarki, jej tekstach wspomnieniowych (funeralnych), a także o akcji „Mariaż”, czyli inwigilacji zasłużonych „promotorów kultury polskiej w Paryżu”, Zofii i Kazimierza Romanowiczów, przez peerelowską Służbę Bezpieczeństwa (w świetle dokumentów archiwalnych). Ponadto wskazać tu trzeba studia poświęcone wybranym problemom emigranckiej egzystencji: roli przyrody w poezji Anny Frajlich, problemowi „przeszczepienia” międzykulturowego (bądź „przełączenia kodów”) w głośnej powieści Ewy Hoffman, formach dramatycznych Beaty Obertyńskiej oraz dokumentarnych relacjach Aleksandry Pluty o polskich imigrantach w Brazylii. Postrzegane łącznie, prace te odsłaniają zainteresowanie procesem zmiany kulturowej, wzorców adaptacyjnych, problemów tożsamościowych i relacji pomiędzy „tu” i „tam”.

Najważniejszym jednak obszarem naukowych eksploracji dr Anny Jamrozek-Sowy jest literatura podejmująca „temat obrachunków człowieka z historią XX i XXI wieku, pojmowana jako uniwersum idei oraz przestrzeń ludzkich przeżyć, myśli i działań” (*Autoreferat*,

s. 8). Habilitantka bada literackie zapisy różnorodnych doświadczeń historycznych, cywilizacyjnych, społecznych oraz kulturowych minionego i obecnego stulecia. Bliska jest jej mimetyczna i dokumentarna funkcja dzieła literackiego, w którym można zobaczyć odbicie złożonej sytuacji jednostki, jej uwikłanie w uwarunkowania zewnętrzne, moralną niepewność, psychologiczne rozchwianie, zachowania posttraumatyczne. Taka tematyka stoi na przykład w tle opisanego w artykule *Człowiek i historia. O serii wydawniczej „Inna Europa, inna literatura”* projektu edytorskiego wydawnictwa Czarne, poświęconego literaturom byłych krajów socjalistycznych i dyskursowi środkowoeuropejskiemu. Ważne pytania o rolę doświadczenia zniewolenia i kształt własnej tożsamości europejskiej są tu oświetlane z wielu różnych stron. Są to zagadnienia skomplikowane i podległe przyspieszonym przemianom. Podobna problematyka została podjęta także w szkicu o „książce mówionej” węgierskiego pisarza z Siedmiogrodu Adama Bodora i takiejż dziennikarki Zsofii Balli. Z kolei w odniesieniu do literatury polskiej badaczka analizowała podobne determinanty na przykładzie prozy Antoniego Libery. Te teksty to w moim przekonaniu modelowe przykłady analitycznej, faktograficznej i komparatystycznej metody literaturoznawczych dociekań uczonej. O związku człowieka z miejscem i czasem mówią natomiast jeszcze inne publikacje z tego kręgu problemowego. Tak warto widzieć szkic o galicyjskiej przeszłości w poezji Janusza Szubera, mediumizowanej za pośrednictwem motywów ciała i ubioru, a także pracę o „imaginacyjnej podróży po byłym królestwie Galicji i Lodomerii”, micie habsburskim i złożonych więziach przeszłości i współczesności w opowieści Martina Pollacka. Tak też sytuować trzeba dwa inne szkice: o utworach o tematyce związanej z Rzeszowem i dawną Galicją Jerzego Janusza Fąfary oraz symbolicznym „powrocie pośmiertnym” Juliana Przybosia na Rzeszowszczyznę. Z nieco innego ducha wyrasta studium o *Wędrowce do miejsc świętych* Karola Wojtyły, pozostające jednak mocno w sferze relacji człowieka z miejscem, w tym wypadki szczególnie ważnym teologicznie. Wspomnieć też trzeba o szkicu poświęconym kulturotwórczej roli sejneńskiego czasopisma „Krasnogruda” i środowiska skupionego wokół Krzysztofa Czyżewskiego, a także o haśle słownikowym na temat miesięcznika „Znak”. Ważnym potwierdzeniem wagi tego głównego nurtu aktywności naukowej jest wreszcie współredakcja obszernej monografii zbiorowej *I wojna światowa w literaturze i innych tekstach kultury. Reinterpretacje i dopełnienia* (Rzeszów 2016). Publikacja ta przynosi wiele ciekawych, różnorodnych opracowań mniej dotąd znanych utworów, zapisów wspomnieniowych czy reportaży na temat Wielkiej Wojny.

Osobną grupę tekstów dr Anny Jamrozek-Sowy wskazać można jako rezultat jej zainteresowania teatrem, dokonaniem wybitnych twórców sceny czy działaniami performatywnymi w przestrzeni współczesnego miasta. Odkrywcze są jej dwie prace poświęcone rzeszow-

skiemu okresowi w życiu Jerzego Grotowskiego, zwłaszcza jego relacji z matką, wpływowi środowiska rodzinnego na wrażliwość i zainteresowania późniejszego reżysera, znaczenia wojennego pobytu w Nienadówce koło Rzeszowa dla jego wyobraźni artystycznej oraz idei uniwersalizacji. Za szczególnie cenne uważam studium *Reżyser i jego matka – lata rzeszowskie*, zbyt skromnie przez autorkę nazwane „przyczynkiem”, a w istocie stanowiące ważne uzupełnienie biografii twórcy teatru „Laboratorium” w oparciu o „relacje świadków oraz lekturę zachowanych dokumentów pozostających w zbiorach miejscowych szkół oraz Archiwum Państwowym w Rzeszowie” (s. 66). Dużą wartość dokumentacyjną ma też szkic o kolejnych edycjach festiwalu teatralnego *Źródła Pamięci. Grotowski – Kantor – Szajna*, który odbywa się w Rzeszowie od roku 2011 (opublikowany również w języku angielskim). O aktywności naukowej Anny Jamrozek-Sowy świadczą też redagowane i współredagowane przez nią monografie zbiorowe, poświęcone twórczości wybitnych reformatorów teatru: *W stronę źródeł twórczości Jerzego Grotowskiego* (2009) oraz *Źródła pamięci. Grotowski – Kantor – Szajna* (2012), a także – działalności scenicznej rzeszowskiego Teatru Przedmieście: *Rytuały pamięci. 15 lat Teatru Przedmieście* (2016).

Uzupełnieniem pracy badawczej Habilitantki są również jej opublikowane opracowania glottodydaktyczne, będące owocem zagranicznych wyjazdów dydaktycznych i pracy ze studentami obcojęzycznymi. Nie jest to dział rozległy, ale dobrze pokazuje jej wielkie zaangażowanie w każdy rodzaj podejmowanej działalności. Warto jeszcze przy tej okazji wskazać na rozległy dorobek krytyczny i popularyzatorski w zakresie teatru i literatury polskiej, szczególnie najnowszej. Osiągnięcia Anny Jamrozek-Sowy w tej mierze wyrażają się długą listą omówień, wywiadów, recenzji czy szkiców zamieszczanych głównie w kwartalniku literackim „Fraza”, którego jest długoletnią redaktorką.

Na zakończenie dodam, że bardzo ważną częścią aktywności naukowej Habilitantki jest jej udział w sympozjach naukowych. Uczestniczyła ogółem w 35 konferencjach naukowych, w tym w 12 międzynarodowych i 3 zagranicznych. Odbyła staże naukowe na Uniwersytecie Wrocławskim (1999/2000) i Uniwersytecie Jagiellońskim (2011/2012).

Ocena działalności dydaktycznej, organizacyjnej i popularyzatorskiej

Obok pracy naukowej ważną częścią osiągnięć zawodowych dr Anny Jamrozek-Sowy jest działalność dydaktyczna. W ramach obowiązków dydaktycznych prowadzi różnorodne zajęcia ze studentami filologii polskiej, ale także filologii angielskiej i historii: wykłady, ćwiczenia, konwersatoria i seminaria dyplomowe. Od wielu lat specjalizuje się w takich dziedzinach, jak: literatura polska po 1939 roku, konteksty literatury polskiej XX i XXI wieku, wiedza o teatrze, historia teatru i filmu w Polsce, krytyka teatralna i filmowa, analiza dzieła fil-

mowego i teatralnego, warsztaty reżyserskie, animacja kultury. Prowadzi również zajęcia z nauki języka polskiego jako obcego oraz kultury polskiej dla słuchaczy Centrum Kultury i Języka Polskiego dla Polaków z Zagranicy i Cudzoziemców „Polonus” (konwersatoria językowe, ćwiczenia ze współczesnej literatury polskiej, historii polskiego teatru i filmu oraz polskiego dziedzictwa kulturowego). Także na studiach podyplomowych z zakresu neurologopedii prowadzi warsztaty teatralne. Wygłaszała też wykłady dla studentów slawistyki i polonistyki na uniwersytetach w Lizbonie (Portugalia), Kurytybie (Brazylia) i Helsinkach (Finlandia), prowadziła wykłady i warsztaty dla nauczycieli szkół polonijnych w Kijowie (Ukraina).

Dwukrotnie prowadziła seminaria magisterskie, wypromowała łącznie 19 magistrów (jedna z prac magisterskich napisanych pod jej kierunkiem została opublikowana w serii wydawniczej Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego i Instytutu Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich pod nazwą „Biblioteka Iberyjska”). Recenzowała ogółem 80 prac dyplomowych, licencjackich i magisterskich. Za działalność dydaktyczną regularnie otrzymuje najwyższe oceny w studenckich ankietach.

Z dużym zaangażowaniem dr Anna Jamrozek-Sowa włącza się także w pracę organizacyjną w macierzystym Instytucie Polonistyki i Dziennikarstwa UR. Od 2008 roku jest członkinią Rady Instytutu, regularnie podejmuje funkcje opiekuna roku i opiekuna praktyk zawodowych. Pracowała w Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej, instytutowej komisji harmonogramowej, a także w zespole wdrażającym ogólnouniwersytecki system Wirtualna Uczelnia. Współorganizowała 4 konferencje naukowe: *I wojna światowa w literaturze i innych tekstach kultury. Reinterpretacje i dopełnienia* (2014), *Wanda Siemaszkowa i jej teatr* (2014), *Postcolonial Theory and Practice in the Twenty-First Century – Crossing Boundaries, Breaking Ties, Bridging Worlds* (2016) oraz *Nowe media w teatrze* (2016). Od 2008 roku jest członkinią Komitetu Okręgowego Olimpiady Literatury i Języka Polskiego w Rzeszowie. Od 2018 roku wchodzi w skład komisji programowej kierunku „polonistyka stosowana”. Jest członkinią zespołu redakcyjnego ogólnopolskiego kwartalnika literackiego „Fraza” (od 1996) oraz Rocznika Wydziału Sztuki UR „Warstwy” (od 2017).

Dr Anna Jamrozek-Sowa opiekuje się też pracą artystyczną i naukową studentów w działalności ramach kół naukowych. W latach 2007-2010 była opiekunem Koła Naukowego Opowiadaczy „Dzindzibały”, w którego ramach pod jej kierunkiem studenci przygotowywali cykl opowieści kierowanych do uczniów szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, prowadzili warsztaty wakacyjne dla gimnazjalistów, a także współpracowali ze świetlicami środowiskowymi w Rzeszowie. Od roku 2006 jest opiekunem Koła Naukowego Teatr Polonistów S.T.O.S. (do 2012 działającego jako Sekcji Teatralna Koła Naukowego Po-

lonistów S.T.O.S.). Koło to przygotowało łącznie 20 premier spektakli teatralnych, panele dyskusyjne i spotkania z ludźmi teatru w ramach corocznego Tygodnia Polonistów UR, dwie edycje ogólnopolskiego Rzeszowskiego Przeglądu Teatrów Studenckich „Coolltoory!” (2007, 2009) oraz wspólny projekt Teatru im. W. Siemaszkowej, Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Rzeszowskiego oraz Wydziału Dramatu i Reżyserii Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej w Krakowie, *Zaczynając od Brukseli – nowa dramaturgia Unii Europejskiej*. Zorganizowała wyjazd Teatru Polonistów S.T.O.S. na Międzynarodowy Festiwal Teatrów Studenckich w Preszowie (Słowacja, 29 kwietnia 2016) z prezentacją spektaklu *Rzeź lalek* wg Anny Janko. W 2017 roku prowadziła wspólnie ze studentami z koła naukowego warsztaty teatralne dla nauczycieli i licealistów. Podobne warsztaty teatralne prowadzi od 2013 roku w ramach akcji „Harcerze w Bieszczadach”. Habilitantka jest również instytutową koordynatorką programów Erasmus+ (od 2016) i MOST (od 2017). W ramach różnych programów przebywała na krótkoterminowych pobytach naukowo-dydaktycznych na uniwersytecie w Bolonii, Lizbonie, Florencji, Kurytybie i Helsinkach. Aktualnie bierze udział w przygotowaniu dokumentacji nowego kierunku studiów: „polonistyka dla obcokrajowców”.

Ważną stroną działalności organizacyjnej Anny Jamrozek-Sowy jest jej wieloletnie zaangażowanie w popularyzację nauki i inicjatywy kulturalne, w szczególności literackie i artystyczne. W redakcji kwartalnika literackiego „Fraza” zajmuje się działem recenzji i sprawami teatru. Organizuje i prowadzi spotkania i debaty z pisarzami, reżyserami, aktorami, a także ludźmi nauki, wygłasza prelekcje i wykłady (pełny wykaz w załączniku nr 4, s. 14-15), zasiada w jury konkursów teatralnych i recytatorskich (tamże, s. 17), reżyseruje spektakle teatralne (np. ze Stowarzyszeniem Calasanz i Sceną Pijarską w Rzeszowie). Należy do trzech stowarzyszeń: Stowarzyszenie Literacko-Artystyczne „Fraza”, Towarzystwo Kultury Teatralnej, CompaRes International Society for Iberian-Slavonic Studies w Lizbonie. Współpracuje z teatrami rzeszowskimi przy organizowaniu kolejnych edycji festiwalu „Źródła pamięci. Grotowski – Kantor – Szajna”, a także z Polskim Radiem Rzeszów i TVP Rzeszów w zakresie popularyzacji literatury i teatru.

Konkluzja

Anna Jamrozek-Sowa jest badaczką w pełni uformowaną, znaną dobrze w kręgach polonistycznych, niezwykle aktywną i zaangażowaną w pracę naukową. Jest też doświadczoną wykładowczynią, współpracującą z wieloma instytucjami i środowiskami. Ma swój zauważalny wkład w organizację życia uniwersyteckiego swojej uczelni, środowiska lokalnego i regionu.

Po uważnym zapoznaniu się z dorobkiem naukowym oraz dydaktycznym, organizacyjnym i popularyzatorskim dr Anny Jamrozek-Sowy nie mam wątpliwości, że stanowi on znaczący wkład w rozwój literaturoznawstwa, a tym samym spełnia wymogi ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytułach w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.). Zatem zdecydowanie popieram wniosek dr Anny Jamrozek-Sowy o nadanie jej stopnia doktora habilitowanego.

Janna Pasterni

Rzeszów, 7 lutego 2019.